

ЭКОЛОГИК МАДАНИЯТ ВА УНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Умидбек Хаитбаевич Адамбаев

Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институт ўқитувчиси

Дустмурод Эргаш ўғли Джораев

Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институт талабаси

АННОТАЦИЯ

Экологик маданиятни ривожлантиришда биринчи босқичда ёш авлодни оиладан бошлаб тарбиялаш, сўнгра уни янада юксалтириш учун ўрта таълим мактабларида табиатга нисбатан муносабат, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, кўкаламзорлаштириш ва ободонлаштириш ишларида қатнашиш, ўсимлик ва ҳайвонот дунёсини асраш каби мақсадлар сари тарбиялаш ва таълим бериш.

Калит сўзлар: Экологик маданият, экологик тарбия, экология, экологик ва нафосат тарбияси, оилада экологик тарбия, табиатга нисбатан муносабат, «инсон-табиат-жамият» тушунчалари, атроф-муҳит муҳофазаси, етук шахс, экологик билим, ижтимоий муносабатлар.

ECOLOGICAL CULTURE AND ITS FORMATION

ABSTRACT

The first step in the development of ecological culture is to educate the younger generation from the family, and then to raise and educate them in secondary schools for such purposes as attitude to nature, participation in environmental protection, landscaping and protection of flora and fauna.

Keywords: Ecological culture, ecological upbringing, ecology, ecological and delicate upbringing, ecological upbringing in the family, attitude to nature, concepts of "human-nature-society", environmental protection, mature person, ecological knowledge, social relations.

КИРИШ

Экологик маданият- бу атроф муҳит тўғрисида чуқур билимга, табиатни асраш туйғусига эга бўлиш, ўсимликлар ҳамда ҳайвонларга нисбатан ғамхўрлик кўрсатиш, табиат захираларидан оқилона фойдаланиш, уларни кўпайтириш борасида қайғуришга

қаратилган амалий фаолиятнинг юксак кўрсаткичидир. Ана шу хислатларни ўзида акс эттира олган инсонни экологик тарбия эгаси деб аташ мумкин.

Оилада экологик таълим ва тарбия беришдан мақсад – бу инсонни табиатга қадам қўйган вақтдан бошлаб, бутун ҳаёти давомида табиатдан онгли равишда фойдаланишга, психологик, ахлоқ – одоб юзасидан халқимизни асл ёш авлодларининг табиатга хурмат ва эътибор билан қарайдиган урф – одатларини, удумларини тарбиялаш, табиий бойликларини кўпайтириш, боғу – роғлар, гулзорлар ташкил қилишга ундашдан, унинг қалбида яхши хислатлар уйғотишдан иборатдир.

Экологик тарбиялаш жараёнида ёшлар табиат бойликларини тежаб – тергашга, табиатни муҳофаза қилишга ўргатила борилади.

Экологик тарбиянинг асосий мақсади жамият кишиларини экологик жиҳатдан саводхонлигини маданиятини ошириш, шундай экологик маданиятли, таълим – тарбияли кишиларни сайъи харакати билан табиатни муҳофаза қилиш, озода – тоза сақлаш, ҳайвонот, қушлар, ўсимликларга меҳр уйғотиш орқали табиатни нарсаларини парваришлашдир.

Инсоннинг қандай киши бўлиб етишиши кўп жиҳатдан оиладаги тарбияга, ота-онанинг масъулиятига бола тарбиясининг умумий қонуниятларини яхши билиб, ҳаётда уларга қанчалик амал қилишига ҳам боғлиқ. Ота-оналар ўз болаларининг тарбияси учун жамият олдида жавобгардирлар. Ота-оналар ўз болаларининг асосий тарбиячилари ҳисобланадилар. Шунинг учун улар фарзандларини ўз халқининг энг яхши урф-одатлари ва оилавий анъаналари руҳида олийжаноб фазилатли, билимдон, экологик маданиятли шахс қилиб тарбиялашлари лозим.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Бугунги болалар қаерда яшашидан қатъий назар, доимий равишда ижтимоий, сиёсий, экологик, илмий, техникавий ва индустриал соҳалардаги ўзгаришлар билан тўқнаш келишларига тўғри келади. Боланинг ривожланиши ва ўсиши узлуксиз давом этадиган жараёндир. Бу даврда унинг шахс сифатида шаклланиши, илк бор оламни атрофидаги ашё ва буюмлар орқали англаб, ундан ўзича маъно топишга интилиши, қизиқиш ва ҳиссиётлари ривожланишини кузатамиз. Ҳаётнинг ҳар бир даври, ривожланиш хусусиятлари ва эҳтиёжларига кўра ўзига хос босқичларга эга. Боланинг ўсиб, улғайишида мактабгача бўлган даврни шулар сирасига киритиш мумкин. Болалар оҳанграболи олам ҳисобланиб, жуда тез ўсиш,

ривожланиш ва ўзгаришлар ичида яшайдилар. Бу фарзанд тарбиясида айнан шу палла қанчалик аҳамиятли эканининг яна бир исботидир. Ҳар бир оилада дунёга келган бола-ёш авлод давлат ўртага қўйган мақсадларни амалга оширишда фидокорлик, меҳнатсеварлик билан хизмат қиладиган шахс сифатида камол топтирилиши лозим. Ўзбекистон Республикасининг биринчи Президенти И.А.Каримов таъкидлаганидек: “Оила ҳаётнинг абадийлигини, авлодларнинг давомийлигини таъминлайдиган, муқаддас урф- одатларимизни сақлайдиган, шу билан бирга, келажак насллар қандай инсон бўлиб етишишига бевосита таъсир кўрсатадиган тарбия ўчоғи эканини тан олишимиз даркор”. Демак, оилада экологик маданиятни шакллантириш учун болаларга истеъмолдан ортиқча сув жўмрақлардан оқишига йўл қўймаслик, сув ҳавзаларини ифлослантirmаслик, ахлатни дуч келган жойга тўкмаслик, турар жойларни озода сақлаш, кўчат ва гулларни синдирмаслик ҳамда уларни экиш, хайвонларга ғамхўрлик қилиш, қушларни парваришlash, хонадон ва хиёбонларни гулзорга айлантirmиш каби ҳаракатларни амалга ошириш экологик маданиятликнинг энг оддий кўринишлари ҳисобланган тушунчаларни сингдириб бориш зарур.

Ўзбекистон Республикасининг биринчи Президенти И.А.Каримовнинг Иккинчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг биринчи сессиядаги маърузасида қуйидагилар белгиланган: «Биз иқтисодий лойиҳаларни, биринчи галда, минтақанинг бой табиий захираларидан, энергетика ва сув манбаларидан фойдаланиш, транспорт коммуникациялари, газ ва нефть тармоқларини барпо этиш, экологик муаммоларни ҳал қилиш каби соҳаларга тегишли аниқ лойиҳаларни яратиш ва амалга ошириш борасида куч ва имкониятларимизни бирлаштиришимиз лозим».[1]

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2013 йил 27 майдаги «2013–2017 йилларда Ўзбекистон Республикасида атроф-муҳит муҳофазаси бўйича ҳаракатлар дастури тўғрисида»ги 142-сонли қарори қабул қилинган.

Истиклол йилларида Президентимиз ташаббуси билан мамлакатимиз таълим тизимида амалга оширилаётган ислохотлар ўз самарасини бермоқда. Хусусан, ўрта бўғин мутахассисларига бўлган эҳтиёжни қондириш, умумтаълим мактаб битирувчиларини касб-ҳунар коллежлари ва академик лицейларда ўқитиш билан тўлиқ қамраб олиш, олий таълим муассасаларининг моддий-техника базасини янада мустаҳкамлаш ҳамда ўқув жараёни сифатини ошириш билан

боғлиқ амалга оширилаётган тадбирлар таълим тизимида олиб борилаётган ислохотларнинг туб мазмун-моҳиятини ташкил этади. Дарҳақиқат, таълим тизимидаги изчил ислохотлар ўқитиш сифати ва мазмунини юксалтирибгина қолмай, талабаларда экологик маданиятни шакллантиришга ҳам хизмат қилади. Экологик меъёрларни билиш ёш авлод учун муҳим аҳамият касб этади.[2]

Ҳар қайси тарихий даврларда ҳам инсонларнинг табиатга бўлган муносабатлари мавжуд бўлган. Шарқ мутафаккирлари асарларида ҳалоллик, поклик, атроф- муҳитнинг тозаллиги ва табиатни севиш хислатларига аҳамият берилган. Ватандошимиз Ибн Сино «Табиатда ғубор бўлмаганда инсонлар умри янада узайиши» ҳақидаги назарияни илгари сурган. Чех педагоги Я.А.Коменский XVII асрда таълим жараёнининг моҳиятини илмий асослашга уринди. Аллома боланинг ақлий, жисмоний ўсишини табиат қонуниятига мувофиқ келиши ғоясини асослаган.[5]

XVIII асрда француз олими Жан Жак Руссо ҳам инсоннинг табиат ва жамиятдаги ўрни ҳақидаги фалсафий ғоялар асосида таълим моҳиятини очиб беришга ҳаракат қилган. Унинг фикрича, таълим жараёнининг моҳияти боланинг атроф-муҳитни билишига асосланади.[7]

Экологик ва нафосат тарбиясининг воситалари ўқувчиларни гўзалликни севиш руҳида тарбиялаш мақсадида турмуш, табиат, санъат гўзаллиги ва болаларнинг бадий фаолиятини ташкил этишга йўналтирилган педагогик жараёнда қўлланилувчи омиллар саналади. Табиат, меҳнат, инсоний муносабатлар экологик тарбия воситасидир. Табиат экологик тарбиянинг муҳим манбаидир. К.Д.Ушинский табиатни ёш авлод эстетик туйғуларининг ривожланишига чуқур таъсир кўрсатадиган ажойиб тарбиячидир, деган эди. Саёҳат, сайр, табиатга бағишланган санъат асарларини ўрганиш мазкур йўналишдаги анъанавий фаолиятлардир. Бироқ табиат ичида бўлишнинг ўзи етарли эмас. Табиатдаги гўзалликни кўра билиш, ҳис этиш лозим. Бундай қобилият аста-секин ривожланиб боради. Сайр, экскурсия ҳамда мактаб тажрибавий ер майдончасида ишлаш пайтида ўқитувчилар эътиборни табиат бойликларига, унинг шаклидаги мукамалликларга қаратиш нафосат, табиатни севиш эҳтиёжигина бўлмай, шунингдек, уни эҳтиётлашдан ҳам иборатлигини ўқувчиларга тушунтириб боришлари лозим.[6]

Ҳозирда қонун фуқароларнинг экологик маданиятини тартибга солувчи бирдан-бир ижтимоий восита эмас, айти маҳалда ҳар бир фуқаронинг экологик тарбиясига ёрдам

берадиган расмий маънавий кучдир, деб тушунамиз. Фуқаролар Конституция ва қонунларга риоя қилишга, шунингдек, атроф-муҳитга эҳтиёткорона муносабатда бўлишга мажбурдирлар. Талабаларда эко-логик тарбияни шакллантириш жараёнида фақат қонунларни ўқитишнинг ўзи етарли бўлмайди. Бунда экологик маданиятни тадқиқот ва тарғибот қилиш асосидаги мавзуларга бағишланган тадбирлар ҳам уларда экологик маданиятнинг шаклланишига яқиндан ёрдам беради. Ҳар қандай ижтимоий жамиятда ёш авлод тарбияси муайян мақсад асосида ташкил этилади. Тарбия мақсади ижтимоий жамият тараққиёти, унинг ривожланиш йўналиши, ижтимоий муносабатлар мазмунидан келиб чиқиб белгиланади. Бугунги кунда Ўзбекистон Республикасида ташкил этилаётган тарбиянинг асосий мақсади комил шахсни тарбиялаб вояга етказишдан иборат. Тарбиянинг натижаси юксак маънавий ва ахлоқий талабларга жавоб берувчи юқори малакали кадрларни тарбиялашдир. Бу жараён икки томонлама бўлиб, уюштириш ва раҳбарлик, шунингдек, талабаларнинг ўзи томонидан фаоллик кўрсатилишини тақозо этади. Бу жараёнда педагог етакчи рол ўйнайди. У ижтимоий тарбиянинг умумий мақсадини тушунади, унга эришиш йўлида амалга ошириладиган вазифалар тизимидан хабардор бўлади, тарбиянинг шакл, метод, воситаларини тўғри танлай олади ва тарбия жараёнига тадбиқ этади.

Тарбия жараёнининг моҳиятини тарбияга ҳар томонлама ёндашиш билан муваффақиятли тарзда илмий таҳлил қилиш мумкин.

Шахс тарбиянинг натижаси сифатида шаклландиган ижтимоий мавжудотдир. Шахснинг кўпдан-кўп хислатлари бир-биридан ажратилган эмас, балки ўзаро мустаҳкам боғланган. Тарбия жараёнида боланинг шахсияти айрим-айрим эмас, балки яхлит равишда ривожланади. Бола ўсиб ва ривожланиб боргани сари тарбия вазифалари мураккаблашиб, чуқурлашиб, табақаланиб боради.

Ҳар томонлама етук шахсни тарбиялаш унга изчил равишда ақлий, ғоявий-сиёсий, ахлоқий, меҳнат, эстетик, жисмоний, экологик, иқтисодий ҳамда ҳуқуқий тарбия бериш, ўқувчиларнинг онги, хулқ-атвори ва фаолиятининг бирлиги, шунингдек, тарбия жараёнини ташкил этишнинг яқка, гуруҳли ва оммавий шакллари кўшиқ олиб борилишини таъминлайдиган педагогик тизимларни вужудга келтириш ва бу тизим ғояларига амал қилишни талаб этади.

Ижтимоий тарбия жараёни талабаларнинг ижтимоий фазилятларини шакллантириш, унинг атроф-теварак, жамият,

одамлар ҳамда ўзига нисбатан муносабатлари доирасини вужудга келтириш ва кенгайтиришга қаратилган. Олий таълимда талабалар иштирок этадиган ижтимоий муносабатлар тизими қанчалик кенг, хилма-хил ва чуқур бўлса, уларнинг маънавияти шунчалик бой бўлади. Маълумки, экологик маданиятни шакллантиришга бўлган муносабат тарихий хусусиятга эга. Қадимги тарихий ёдгорликлардан саналган муқаддас зардуштийлик дини асосида яратилган «Авесто» асарида табиатга бўлган муносабатларга алоҳида эътибор қаратилган. Унда инсонларни ростгўйликка, адолатпарварликка ундовчи; шаҳар ва қишлоқларни ободонлаштириш, яйловларни кенгайтириш ғоялари; инсонларни маданий турмуш тарзини яхшилашга ундовчи ғояларнинг мавжудлиги аҳамиятлидир. Ушбу ғоялар ҳозирги жамиятимиздаги етакчи ғояларга мос келади. Йилдан йилга шаҳар-қишлоқларимиз обод бўлиб, чирой очмоқда. Бу натижалар фуқароларимизнинг экологик маданияти юксалганлигидан далолат беради.

Ўз табиатига кўра, тарбия жараёни кўп омилли характерга эга. Яъни, талабаларда экологик маданиятнинг қарор топиши оила, таълим муассасаси, жамоатчилик, ижтимоий муҳит, шунингдек, вазиятларнинг хилма-хиллиги, бевосита ва билвосита таъсирлар остида рўй беради.

Экологик тарбия ижтимоий тарбиянинг яна бир муҳим таркибий қисми саналади. Ақлий, ахлоқий, меҳнат ва эстетик тарбияни экологик маданиятсиз тасаввур қилиб бўлмайди. Талабаларда экологик маданиятни шакллантириш ахлоқий қиёфа, ижобий хулқ-атвор меъёрларини таркиб топтириш, уларнинг ижодий қобилиятларининг тараққий этишига катта таъсир кўрсатади. Узлуксиз таълим тизимида табиатшунослик, биология, география каби фанларнинг ўқитилиши экологик тарбияни самарали йўлга қўйиш воситаси ҳисобланади. Экологик тарбияни олиб бориш чоғида ўқувчиларга экологик билимлар бериш асосида шахс, жамият ва табиат бирлиги ҳамда алоқадорлигини ўқувчиларга тушунтириш, уларда ЭКО-тизимнинг инсон, инсоният, жамият тараққиётидаги муҳим ўрни ва моҳияти борасидаги тушунчаларни қарор топтириш, табиатга нисбатан эҳтиёткорона ва масъулият билан муносабатда бўлиш, табиатни асраш тўғрисида ғамхўрлик қилиш туйғуларини қарор топтириш, экологик маданиятни шакллантириш зарурдир.

«Экология» тушунчаси илк бор немис олими Э.Геккель томонидан қўлланилган.

Экологик тарбия ижтимоий тарбиянинг муҳим таркибий қисми ҳисобланади. Экологик тарбия (грекча

«oikos» – турар жой, макон, «logos» – фан) ўқувчиларга дастлабки экологик билимларни бериш, мавжуд экологик билимларини бойитиш, уларда табиат ва атроф-муҳит муҳофазасини ташкил этиш кўникма ва малакаларини шакллантиришга қаратилган педагогик жараёндинр.[8]

Ўзбекистон Республикасида табиат ва атроф-муҳит муҳофазасини ташкил этишга алоҳида аҳамият берилган. Ижтимоий- экологик ҳаракат ғояси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2013 йил 27 майдаги 142-сонли қарори билан тасдиқланган «2013–2017 йилларда Ўзбекистон Республикасида атроф-муҳит муҳофазаси бўйича ҳаракатлар дастури»да ўз ифодасини топган.

Мазкур дастурнинг мақсади ва вазифалари қаторида экологик билимларни кенг тарғиб қилишга, шунингдек, экологик маданиятни оширишга ёрдам берадиган шарт-шароитларни яратиш белгиланган.

Ушбу дастурни бажаришнинг асосий йўналишлари бўйича амалга ошириладиган чора-тадбирлар таркибида:

атроф-табиий муҳит муҳофазаси ва табиатдан фойдаланиш, экологик таълим ва барқарор ривожланиш мақсадларидаги таълим соҳасида табиатни муҳофаза қилиш қонунчилигини ва меъёрий-услубий базани ривожлантириш;

барқарор ривожланиш мақсадлари учун таълим бўйича ва Экология ва атроф муҳитни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси тизими ҳамда экологик хизмат кўрсатувчи меъёрий-техник ҳужжатларни ишлаб чиқувчи ташкилотлар ходимларининг касбий малакаларини ошириш бўйича ўқув-услубий марказлар ташкил этиш кўрсатилган.[3]

Ўқувчиларда табиатга нисбатан тўғри муносабатни қарор топтириш, меҳр- муҳаббатни уйғотиш, атроф-муҳит мусаффолигига эришиш экологик муаммоларни ҳал этиш йўлида муҳим босқич саналади.

Экологик таълим ўқувчига аниқ мақсадга мувофиқ, изчил, тизимли ва узлуксиз равишда назарий экологик билимларни беришга йўналтирилган таълимий жараёндинр. Назарий экологик билимлар (экологик онг), атроф-муҳит ва табиат муҳофазаси йўлида олиб борилаётган фаолият бирлиги экологик маданиятни шакллантиришга хизмат қилади.

Экологик онг табиат ва атроф-муҳитнинг мавжуд ҳолати, уларни муҳофаза этиш борасидаги тушунчаларнинг онгдаги ифодаси бўлиб, у мураккаб ижтимоий-психологик ҳодиса сифатида намоён бўлади.

Экологик маданият ўқувчининг ижтимоий талабларга мувофиқ табиат ва атроф-муҳит муҳофазасини ташкил этиш қобилиятидир.

Экологик фаолият экологик билимларга таянилган ҳолда табиат ва атроф-муҳит муҳофазасини таъминлаш борасида амалга ошириладиган жараёнлар. Олий таълим муассасаларида, оила ва жамиятда экологик мавзулардаги суҳбат, давра суҳбати, экскурсия, баҳс-мунозара, ижодий танловлар, учрашув, ижтимоий-фойдали меҳнат (шанбалик, ҳашар, кўкаламзорлаштириш) кабилар экологик тарбия самарадорлигини оширади. Таълим жараёнида иштирок этаётган субъектларнинг шахсий намуналари, ўқув манбалари, бадиий адабиётлар, оммавий ахборот воситалари (жумладан, интернет) материалларининг ғоялари талабаларда экологик маданиятни шакллантиришнинг муҳим воситалари саналади.

Таълим жараёнида ёш авлоднинг экологик онгини шакллантириш учун қуйидаги асосий масалалар ҳал этилиши зарур:

Болаларнинг маънавий баркамол ва жисмоний соғлом бўлишлари учун иқтисодий, ижтимоий ва экологик муҳитни яратиш.

Ҳар бир шахсда Ўзбекистонга, унинг табиатига муҳаббат, тарихига қизиқиш, маҳалла ободончилиги, аҳиллиги учун жавобгарлик руҳини шакллантириш.

Экологик маданиятни тарғиб этиш маркази мактаб бўлишига эришиш.

Ижтимоий фойдали меҳнат ёш авлодни жамият ҳаётини ташкил этиш жараёнида фаол иштирок этишга тайёрлайди. Талабаларда экологик маданиятни таркиб топтиришда оиланинг ўрни муҳимдир. Оиланинг моддий таъминоти ва фаровонлиги, маданий турмуш даражаси, соғлом муҳитнинг барқарорлиги, оила аъзоларининг психологик муносабати, ўзаро ҳамкорликнинг мавжудлиги шахснинг жамиятга ижтимоийлашувига хизмат қилади. Оилада ташкил этилган меҳнат болаларни фаросатли бўлиш, ишни режали олиб бориш, вақтдан унумли фойдаланиш, тежамкор бўлиш, шунингдек, ўзгалар меҳнати, инсон меҳнатининг маҳсули бўлган неъматларни асраб-авайлашга ўргатади.

Оилада, шунингдек, атроф-муҳит муҳофазаси (экологияси)га оид тарбиявий ишлар ҳам ташкил этиладиги, бу жараёнда болаларда «инсон-табиат-жамият» тушунчалари ўртасида юзага келувчи ўзаро мувофиқлик борасидаги ғояларнинг қарор топишига замин ҳозирланади. Оила муҳитида ташкил этиладиган ҳовли сатҳини супуриб-сидириш, гулзорларни ташкил этиш, кўчатларни ўтказиш ва

уларни парвариш қилиш, маиший чиқиндиларни бартараф этишга нисбатан эҳтиёткорона муносабатда бўлиш болаларда табиатни асрашга нисбатан масъуллик туйғусини шакллантиради.

Ўзбекистоннинг ёш авлод таълим-тарбияси борасида тўплаган тажрибаси ҳар томонлама андаза олишга арзигулик эканини эътироф этган ҳолда, мамлакатимизнинг ўзига хос тараққиёт йўли, хусусан, таълим соҳасида амалга оширилаётган ислохотлар нақадар тўғрилигига яна бир ишонч ҳосил қиламиз.

Таълим тизими ҳақида сўз борар экан, энг аввало, таълим тушунчасига тўхталиб ўтиш жоиздир. Таълим – бу давлат томонидан қатъий ўрнатилган меъёрлар асосида табиат ва жамият унсурларини ўрганиш бўлиб, шахс, жамият ва давлат манфаатлари йўлида, аниқ мақсадга қаратилган жараён ҳисобланади. Узлуксиз таълим тизимида экологик тарбиянинг самарали, изчил тизимини яратиш, экологик маданиятини шакллантириш муаммоларини ижобий ҳал этиш жамият ижтимоий ҳаётида муҳим аҳамиятга эга.

Маълумки, педагогик таълим-тарбия, ижтимоий турмуш жараёнининг барча соҳаларини, жабҳаларини қамраб олмаса, у ўзининг комил инсон тарбиясидаги катта имкониятларига эга бўлган асосий ижтимоий фан мавқеини эгаллаб олмаган бўларди. Экологик билимга эга бўлиш, экологик маданият, маърифат ва маданият соҳиби бўлиш, қонунларни муқаддас ҳисоблаб, уларга шак келтирмасдан фаолият кўрсатишга одатлантириш ҳар бир шахснинг инсоний фазилатига айланмоғи керак. Олий таълим муассасалари талабаларида экологик маданиятни шакллантириш давр талабидир. Зеро, ўз Ватани фаровонлиги, шаҳрининг ободлиги учун курашиш келажакда халқимизнинг иқтисодий-маданий турмушини янада яхшилашга хизмат қилади.[4]

ХУЛОСА

Ҳозирги кунда дунё бўйича ҳаво ҳароратининг кескин кўтарилиши исиб кетиши жараёнлари кузатилмоқда. Бу эса давлатимизнинг асосий экологик муаммоларидан бири ҳисобланади. Экологик муаммоларни бартараф этиш, унинг олдини олиш учун аҳолининг экологик маданиятини ва онгини ошириш, уларнинг табиатга бўлган муносабатларини юксалтириш талаб этилади. Шунингдек экологик маданиятни ошириш мақсадида ёшларимизни мактабдаги таълим жараёнида экология тўғрисида ва экологияга боғлиқ бўлган фанларни кўпроқ ўқитиш лозим.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: «Ўзбекистон», 2012.
2. Каримов И.А. Ватанимизнинг босқичма-босқич ва барқарор ривожланишини таъминлаш – бизнинг олий мақсадимиз. 17-жилд. – Т.: «Ўзбекистон», 2009.
3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2013 йил 27 майдаги «2013–2017 йилларда Ўзбекистон Республикасида атроф-муҳит муҳофазаси бўйича ҳаракатлар дастури тўғрисида»ги 142-сонли қарори. (Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2013 й., 22-сон, 282-модда; 2017 й., 19-сон, 345-модда)
4. Тохтаходжаева М.Х. ва бошқалар. Педагогика назарияси ва тарихи. 1-қисм. Педагогика назарияси. – Т.: «Иқтисод-молия», 1996.
5. Коменский Я.А. Великая дидактика. Педагогическое наследие / Сост. Кларин В.И., Джурицкий А.Н.. – М.: «Педагогика», 1989. –С. 11–106.
6. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения. В 6 т. / Сост. Егоров С.Ф. – М.: «Педагогика», 1988–1990.
7. Жан-Жак Руссо. Исповедь. «Зарубежная классика». / в Пер. Розановой М.Н. и Горбовой Д.А. – М.: «ЭКСМО», 2002.
8. Эрнст Генрих Геккель. Красота форм в природе. – Санкт-Петербург: Изд-во Вернера Регена, 2007.
9. Umidbek Adambayev. (2021). FAITH – THE CONCEPTION OF BELIEF AND STEPS TO DEVELOP IT / ACTUAL PROBLEMS OF MODERN SCIENCE, EDUCATION AND TRAINING. – pp. 96-100.
10. U. Adambaev. (2021). CONFIDENCE-NONVERBAL METHODS OF ARGUMENTATION IN THE FORMATION OF THE VERB /Экономика и социум. – С.18-21.
11. Umid Adambayev. (2021). MILLIY O'ZLIKNI ANGLASH MILLAT TARAQIYOTINING POYDEVORI / Scientific progress. – pp. 1858-1862.